

СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У КОНТЕКСТІ ЗАСВОЄННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ЗНАНЬ

Складні політичні, соціальні та екологічні процеси у світі і в Україні зокрема на початку ХХІ століття актуалізують питання становлення особистості, її світогляду, моралі, духовності. Загострення глобальних проблем сучасності, інтернаціоналізація життя суспільства і виробництва, духовна криза техноцивілізації диктують певні умови розвитку освіти. Ознакою духовно-соціального стану українського суспільства є ставлення людей до рідної мови, здатність відповісти за збереження мовної пам'яті, космічної відповідальності за мовленнєвий вчинок. Серед пріоритетних напрямків реформування системи виховання у Державній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) визначено необхідність формування високої мовної культури особистості, вказується на необхідність підготовки нового покоління педагогічних працівників [1, 67]. Це є особливо актуальним для студентів-філологів.

Мета нашої статті – розкрити деякі аспекти становлення мовної особистості майбутнього вчителя-філолога у процесі вивчення риторики у контексті інтегрованих знань.

Наукові розвідки останнього часу актуалізували увагу на загальних проблемах становлення майбутнього спеціаліста на культурологічному рівні (праці М.І. Болдирева, Н.В. Кузьміної, О.Г. Мороза, В.О. Сластьоніна); на основі філософського аналізу культури (праці Ю.В. Вишневського, В.М. Міжуєва); психологічний та психолінгвістичний зміст мовленнєвої діяльності особи (Л.С. Виготський, Л.В. Мінаєва, О.О. Потебня, Л.В. Щерба); питання риторичної підготовки студента висвітлено у працях Ю.К. Бабанського, Г.Л. Бондаренка, Л.Г. Вікторової, І.А. Зязюна, Г.М. Сагач та ін.

Нові завдання освіти ХХІ століття вимагають використання в навчальному процесі інноваційних педагогічних технологій у нерозривному зв'язку з високою комунікативною культурою. Сучасні дослідники, зокрема академік В.Г. Кремень, вважає, що «найперспективнішою інноваційною технологією вважають «кейс-статі» – навчання з використанням конкретних навчальних ситуацій, тренінгові технології – тренінг ділової комунікації, особистісного розвитку, комунікативних умінь тощо» [5, 14]. За таких умов викладач повинен навчити студентів ефективно, доцільно, творчо освоїти і осмислити, критично оцінити інформацію. У зв'язку з цим змінюється парадигма педагогічних функцій, набуває звучання термін *facilitator* – той, хто сприяє, полегшує, допомагає вчитися [5, 14]. Академік В.Г. Кремень наголошує, що «застосування найсучасніших комп'ютерних систем, високі комунікаційні технології, які, поза всяким сумнівом, стимулюють динаміку та ефективність навчального процесу, підвищують інтерактивність освітнього середовища, ніхто і ніщо не зможе повністю витіснити мистецтво безпосереднього педагогічного діалогу «вчитель – учень». Тому особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних та нау-

ково-педагогічних працівників, які відповідають інтеграційному критерію «педагогічна майстерність – мистецтво комунікації – нові технології» [5, 15].

Риторика має забезпечити вирішення проблем формування комунікативної компетенції майбутнього педагога-науковця, оскільки дозволяє конкретизувати основні положення науки красномовства, продемонструвати специфіку використання правил загальної риторики в реальній мовленнєвій практиці, визначити теоретичні і практичні аспекти оволодіння професійним мовленням.

Педагогічна риторика – система впливів і взаємовпливів, що визначають жанри навчальних і виховних прийомів та ситуацій, що виникають у процесі педагогічного спілкування.

Провідною ідеєю викладання педагогічної риторики є визнання кожним студентом непересічного значення самоосвіти, самовдосконалення, його зацікавленості у формуванні високого рівня культури професійного мовлення, прагнення досягти риторичного ідеалу. Реалізація цієї ідеї передбачає необхідність риторичної підготовки студентів у контексті інтегрованих знань, що відповідають запитам ХХІ століття.

1. Очевидним є факт, що у комп'ютеризованому суспільстві молоді люди все менше читають, а відповідно позбуваються благодатної можливості засвоювати моделі мовної поведінки. Оскільки «риторичні вміння немислимі без постійного плекання культури читання» [5, 15], то ми намагаємося всебічно підтримувати читання студентами *художньої літератури, періодики*. В оволодінні педагогічною риторикою велике значення має подолання стереотипів минулого, яке залишила нам у спадок комуністична доба. Йдеться про стереотип упередженого ставлення до чуттєвості. Стосовно цього О. Забужко пише: «Тоталітарна репресія приватної сфери поступово призвела до того, що чулість, чуттєва афектація в будь-якому вираженні стали оцінюватися як атрибути слабості, якої належить соромитися, а кожен його спонтанний прояв, відповідно тлумити» [2, 127]. Епістолярій українських письменників переповнений словесними формулами, риторичними прийомами, за допомогою яких висловлюються високі почуття, тому його активно використовуємо на лабораторних заняттях з риторики з метою подолання дистанціювання сучасних студентів від емоцій.

2. Сучасні вчені прийшли до висновку, що людина схожа на книгу пам'яті, у якій пишуть відгуки всі, хто її оточує впродовж життя. У тому числі і вона сама. Але ці «тексти» не тільки формують її особистість, а й вкарбовуються в слова, що вихопились згоряча, поспіхом, спересердя. Цю істину мусить пам'ятати кожен, а надто майбутній учитель, у свідомості якого мусить закарбуватися стійке почуття відповідальності за мовленнєвий вчинок. Тому на заняттях з *фольклору* під час вивчення теми «Словесна магія українців. Замовляння» знайомимо студентів з *народною медициною* ладування, в основі якої слово, інформація. А на лекціях з *медичної підготовки, валеології* вони дізнаються про те, що український учений, доктор біологічних наук Зеновій Дмитрович Скрипнюк довів факт існування поряд із речовиною та енергією такого лікувального фактору як інформація, існування клітинної «мови» з розділами фонетика, морфологія, синтаксис. Вчений започаткував інформотерапію – розділ медицини, що вивчає інформацію про фізіологічні, біохімічні, біофізичні та

паталогічні процеси в організмі людини; розділ медицини що розробляє методи лікувального впливу і практичного використання інформації [7, 3]. У зв'язку з цим провідною ідеєю викладання риторики є визнання кожним студентом необхідності самоосвіти, пізнання і засвоєння інформації про найновіші досягнення у різних галузях знань, використання їх з метою самовдосконалення.

3. ХХІ століття науковці назвали інформативним. Сучасне українське суспільство знаходиться під агресивним впливом чужого інформаційного простору, який руйнує мораль, спричиняє деструкцію фольклорної, історичної, генетичної пам'яті. З бурхливим потоком західної попсової культури в нашу мову увірвався чужинський вислів «Це ваші проблеми», натомість в українців справіку вважалося, що чужої біди не буває, а здатність загинути *за други своя* було ознакою шляхетності та духовного аристократизму. Щоб протистояти чужій інформаційній агресії, потрібно мати певні навички та знання, які може дати *сучасна психологія*. За таких умов виникає необхідність озброїти студентів інформацією про наукові доробки О.І. Клізовського, Антоніо Менегетті, Карлоса Кастанеди, О.І. Павлова, В.М. Бехтерева. Так Олександр Іванович Клізовський у праці «Основи світорозуміння нової епохи» пише: «Нова епоха висуває нові вимоги, які необхідно засвоїти, або доступ у Новий Світ буде закритим для того, хто думає потрапити туди зі старим багажем» [4, 332]. Учений закликає людство до співробітництва з Космосом, Природою, Ієрархією Світла, або Творчими Силами Космосу, нової моделі спілкування зі своїми ближніми [4, 333]. Його хвилює, що «вінець природи, людина, всупереч всім законам природи, замість розвитку своєї істинної суті – свого духу, буде продовжувати розвивати своє лушпиння – своє тіло, хоча визначений еволюцією строк для розвитку тіла давно закінчився» [4, 332]. У педагогіці ХХІ століття він пропонує «негайно перейти від виховання розвитку тіла до розвитку і виховання духу», оскільки лише в цьому вбачає спосіб спасіння людства. О.І. Клізовський радить культивувати кожному психічну енергію любові, наповнювати нею свої слова, думки, вчинки і переконливо доводить, що «роздратування і гнів дуже шкодять людині, розвивають в її організмі згубну отруту, що нищить захисні сили організму, розладнює її нервову систему, затримує її духовний розвиток, створює їй багато ворогів і неприємностей. Фосфор нервів випалюється, як світильник» [4, 576]. Учений попереджає про згубний вплив роздратування, гніву на інших: «Треба передбачити, скільки злоби видихається, яке розмаїття зла може стати складовою отрути серед великої юрби людей! Воно буде підсилюватися випарами їжі, що розкладається, та різноманітними покидьками, що валяються навіть на вулицях столиць. Настав час попіклуватися про чистоту задвірок. Чистота необхідна і на подвір'ї, і в людському диханні. Імперил, що видихається роздратованими людьми, це все той же бруд, той же покидьок ганебний. Необхідно проштовхнути в людську свідомість, що кожний покидьок може заразити близьких. Покидьок морального розкладу найгірше від усіх вивержень» [4, 574]. Про необхідність самоконтролю, що повинен стати основною ознакою цивілізованої людини ХХІ століття, пише *філософ* Соммер Даріо Салас: «Людству необхідно засвоїти ментальну гігієну, бо той, хто не контролює себе, є таким же небезпечним, як людина зі зброєю, на яку у неї немає дозволу» [9, 453]. Особливо актуально це

звучить у зв'язку з проблемами підготовки вчителя-філолога, становлення його, як мовної особистості, опанування ним основ педагогічної майстерності, зокрема риторики, усвідомлення ним своєї місії у контексті запитів сучасної школи та глобальних проблем ХХІ століття.

4. Вважається, що серед психосоціальних наук *соціологія* є найскладнішою, оскільки вирішує гігантські проблеми сучасності, як-от: вакханалія бездуховності, цинічна жорстокість, вульгарність телебачення, жага швидкого та нестримного збагачення, миттєвого кар'єрного зростання серед молоді, лицемірство влади, її цивілізоване звірство. Майбутній учитель повинен бути підготовленим не тільки до роботи в школі, але й до вирішення проблем, бути спроможним дати відповіді на запити сучасності. Він повинен уміти сам жити в агресивному суспільстві, яке послуговується мовою ворожнечі – некоректного висловлювання стосовно іншої людини, – в якому розповсюджуються негативні стереотипи. Таким, наприклад, є слово «шок», яким позначають широкий спектр людських почуттів (від любові до ненависті), а насправді віддзеркалюється стан нашого хворого суспільства. У цьому зв'язку необхідно донести до свідомості студентів зміст геніальних праць Пітирима Сорокіна, професора Гарвардського університету, який створив дослідницький центр творчого альтруїзму, а його праці «Альтруїстська любов», «Форми і методи альтруїстського та духовного зростання», «Вплив голоду на людську поведінку, соціальне життя і організацію суспільства» стали відомі у всьому світі. Якщо керуватися настановами Пітирима Сорокіна, то соціологія повинна дати майбутньому вчителю чітке бачення себе і своєї місії в соціумі, відповідальність за його духовне здоров'я. Його хвилювало питання ототожнення наукою ХХ ст. людини, її культурних надбань і цінностей з матерією і механічним рухом і цим самим позбавлення її виняткового становища у світі. «Оскільки людина становить собою лише комплекс атомів, а події людської історії лише механічний рух атомів, то ні людина, ні її культура не можуть вважатися священними, становити собою найвищу цінність або відображення Божественного в матеріалістичному світі... Якщо людина лише атом, електрон чи організм, то навіщо церемонитися у спілкуванні з нею? (Ми ж без сумнівів давимо змію чи ділимо атом!). Ореол святості скинуто з людини та її цінностей; людські стосунки та людське життя дегенерували до рівня жорстокої боротьби (поспостерігайте за безкінечним потоком сучасних війн і революцій!), кінець якої залежить від фізичної переваги сил. В цій боротьбі руйнуються цінності, а разом з ними – цінність чуттєвої науки і сама істина» [10, 484].

На основі аналізу історії людства, проблем цивілізації у ХХ ст. вчений створив інтегральний світогляд – цілісну систему знань з природничих наук, релігії, філософії, соціології, етики, мистецтва, економіки, політики, осмислення якого може дати майбутньому вчителю можливість зберегти себе, протарувати шлях у хащах бездуховності цивілізації ХХІ століття, і повести за собою інших до Правди, Добра і Краси.

Як бачимо, вчення професора П.О. Сорокіна – це міцний фундамент становлення мовної особистості майбутнього вчителя, воно спонукає до постійного самовдосконалення, до самоосвіти, дає чітке бачення мети і шляхів профе-

сійного зростання, усвідомлення необхідності набуття дару безкорисливої творчої любові, яка є потужною енергією, що резонує у соціумі.

5. Мова, за словами М. Хайдеггера, – ключ до розуміння природи сакрального. Оволодіння сакральною мовою християнства є необхідністю, «оскільки ця мова може виступати в якості спільного знаменника, що об'єднує людей, народи, епохи, культури. Формування повноцінної особистості передбачає знання цієї мови символів та смислів» [3, 111].

У наш час слово девальювалось, відірвалось від сакрального змісту, перестало бути медіатором священного. Ми часто спостерігаємо, як люди не можуть змінити свої стосунки на краще за допомогою слова, тому звертаються до радикальних способів вирішення проблеми. Отож провал дипломатії на переговорах може стати причиною вирішення проблеми за допомогою війни, що тільки поглиблює конфлікт.

Оскільки сакральне – це те, що стоїть за словами, то набуття навичок його розуміння є життєвою необхідністю. З цією метою читання Святого Письма, осмислення його істин на заняттях з *християнської етики* має стати для майбутнього вчителя нормою, життєвою необхідністю. Саме Святе Письмо допоможе осмислити сакральну суть слова, зміцнити і закоренити у свідомості людини почуття відповідальності за мовний вчинок, тому що «Слово – плоть бисть», за ним обов'язково стоїть діло.

Справжній учитель української мови та літератури повинен бути людиною Слова, йому необхідно самому осмислити і донести до свідомості учнів істину, що «в благословенні і проклятті саме людина стає проклятою чи благословенною. В обітниці чи посвяті обіцянка переходить у сферу сакрального. А молитва виявляється засобом впливу на священні сутності; саме на них впливає, саме в них викликає зміни» [6, 277]. Для сучасної людини важливо усвідомити, що саме вона є джерелом зла: «Ніщо з того, що входить до уст людину не сквернить, але те, що виходить із уст, те людину сквернить. Що ж виходить із уст, те виходить із серця, – і воно споганює людину. Бо з серця виходять лихі думки, душогубства, перелюби, розпуста, крадіж, неправдиві засвідчення, богозневага. Все зло з нутра виходить і оскверняє людину» [Марк., 7:15, 18-20]. В біблійній мові серце – це центр розумового, фізичного, духовного життя, сакральний орган. Саме така істина в основі педагогіки серця В.О. Сухомлинського, який надавав значної ваги питанню становлення мовної особистості і учня, і учителя. Незважаючи на зовнішню атрибутику комуністичної ідеології, в глибинах його педагогічної спадщини нуртують християнські ідеї виховання. Нажаль, результати анонімного опитування студентів, учителів, батьків свідчить про недостатню обізнаність їх із працями геніального українського педагога.

У ХХІ столітті про взаємозв'язок людини та Бога пишуть не лише священники, теологи, але й учені, наприклад, психолог (професор) Б.С. Братусь, хірург (Архієпископ, професор) В.Ф. Войно-Ясенецький, педагог (доцент, кандидат педагогічних наук) В.І. Ільченко, кібернетик (доктор технічних наук) В.Є. Обухов, математик, фізик, дослідник космічних проблем (академік) Б.В. Раушенбах, ритор (професор, доктор педагогічних наук) Г.М. Сагач, політолог В.М. Шелюто та ін. Дослідники прийшли до висновку, що лише крізь призму

наукового пізнання неможливо пізнати людину, визначити шляхи становлення її як мовної особистості. Час вимагає педагогів «нової формації», які мають сміливість стверджувати, що «Слово Боже на зламі другого і третього тисячоліть має таке ж значення у вихованні, як і на початку християнської доби» [3, 282].

Сучасна школа потребує учителів «особистісного типу, які вміють самостійно мислити, спонукати до дії в ім'я торжества істини, добра, краси» [8, 3]. Натомість у нашому суспільстві процвітають хамство, підступність, безвідповідальність, агресивність, що певною мірою є результатом «профанації» усного слова впродовж багатьох років, упередженого ставлення до гуманітарних наук. Отже, запропонована нами модель становлення мовної особистості майбутнього вчителя-філолога в процесі оволодіння риторикою на основі інтегрованих знань, передбачає переосмислення риторичної скарбниці людства й рідного народу щодо власних можливостей, конкретної ситуації спілкування, вироблення свого оригінального ораторського стилю, а також набуття глобального мислення, невтомну працю над собою: поповнення знань, розширення світогляду, активне спілкування з людьми, засвоєння кращих зразків мовної поведінки і постійне духовне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта». – К.: Райдуга. – 1994. – 62 с.
2. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
3. Ільченко В.І., Шелюто В.М. Феномен сакрального в історико-культурному просторі. – Київ: АО «ИНТ», 2002. – 325 с.
4. Клизовский А.И. Основы миропонимания Новой Эпохи. – М.: ФАИР-Пресс, 2003. – 816 с.
5. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6-16.
6. Мосс М. Социальные функции священного. – СПб.: «Евразия», 2000. – 360 с.
7. Народне цілителство і ладування: від знахарства до інформотерапії // Матеріали науково-практичної конференції «Буття українців». – Київ, 2005. – 21 с.
8. Сагач Г.М. Золотослів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів. – К.: Райдуга, 1993. – 378 с.
9. Sommer Дарио Салас. Мораль ХХІ века. – М.: ООО Издательский дом «София», 2004. – 543 с.
10. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 528 с.